

URŠULA JUVAN
Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
ursula.juvan@gmail.com

Primljeno: 12. 12. 2012.
Prihvaćeno: 19. 03. 2013.

ŠETALIŠTE VATROSLAVA JAGIĆA U VARAŽDINU

Članak provodi analizu Jagićeva šetališta s povijesnog, arhitektonskog i pejzažnoga gledišta, od njegova nastanka do danas, objedinjuje dosadašnja znanja i istraživanja te utvrđuje njegovo današnje stanje. Članak je nastao u sklopu kolegija "Zaštita i obnova povijesnih perivoja" na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod mentorstvom prof. dr. sc. Mladena Obada Šćitarocija.

UVOD

Varaždin je nastao na vrlo frekventnom raskrižju europskih putova te je imao važnu geostratešku ulogu. Povijesno ime (Garestin) spominje se po prvi put već 1181. godine, u ispravi hrvatsko-ugarskoga kralja Bele III. Slobodnim kraljevskim gradom postaje poveljom Bele IV. 1209. godine. Polovicom 15. stoljeća dobiva prva utvrđenja – u 16. stoljeću ona postaju polukružne kule povezane zidinama ispred kojih je opkop s vodom i zemljani bedemi s bastionima na uglovima. U prvoj polovici 19. stoljeća, kada su se istovjetni procesi odvijali u Europi¹, dolazi do rušenja i preobrazbe spomenutih utvrđenja, na prostoru kojih nastaje i gradski perivoj. Danas je on ne samo glavni gradski perivoj i oaza mira za građane, nego i pejzažni pojas koji odvaja staru gradsku jezgru i pješačku zonu od ostatka grada.

Šetalište Vatroslava Jagića ne tretira se kao zaštićeni dio prirode, ali je zaštićeno kao spomenik kulture od 1966. godine prema odredbama članka 31. ,stavka 4. Zakona o zaštiti spomenika kulture. Nalazi se unutar povijesne jezgre grada Varaždina. Uokvireno je ulicom J. Habdelića, A. Stepinca, A. Cesarca i Trgom slobode. Na sjeverozapadnom dijelu bloka je formirana izgradnja građanskih stambenih

¹ Damir KRAJNIK; Mladen OBAD ŠĆITAROCI (2007.), *Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Varaždina*, Prostor 2(34), str. 180 - 193.

kuća koje tvore istočno pročelje Trga slobode. Na jugozapadnom uglu krajem 19. st. izgrađena je zgrada kazališta. Najstarija zgrada, ujedno i stilski najvrjednija na ovom prostoru, jest Zakmardijeva palača. Varaždin je poznat kao grad nasada što dokazuje i podatak da na javne perivoje, vrtove i zaštitne nasade otpada 12,2 ha ili 21% ukupne površine. Gotovo polovica navedene površine otpada na dva gradska šetališta: šetalište Vatroslava Jagića i šetalište J.J.Strossmayera. Prema Urbanističkom planu uređenja povijesne jezgre grada Varaždina iz 2006. godine, javni gradski perivoj zauzima 9,95 ha odnosno 17,6% površine unutar granica zahvata.

Slika 1. Širi i uži obuhvat Jagićeva šetališta na ortofoto prikazu (izvor: Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar Varaždin, 2009.)

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA I DOKUMENTACIJA O JAGIĆEVU ŠETALIŠTU

O Jagićevu šetalištu može se naći dosta tekstova, uglavnom u sklopu stručnih časopisa i knjiga. Ne postoji publikacija posvećena isključivo Jagićevom šetalištu. O šetalištu je pisano u sklopu knjiga posvećenih Varaždinu autorice Ivy Lentić Kugli *Varaždin nakon požara 1776.* (1973.) i *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina* (1977.). Tekstovi se uglavnom odnose na urbanističke procese za vrijeme kojih je nastao i gradski perivoj. O nastanku perivoja piše i Rudolf Horvat u knjizi *Povijest grada Varaždina* (1993.). Perivoj je također opisan u časopisima. Godine 1985. Objavljen je članak *Varaždinski parkovi u prošlosti*, u časopisu 'Hortikultura' autorice Jasne Tomičić. Ističu se tekstovi Ivane Jurčić *Varaždinski ortlari iz obitelji*

Nestl (1995.) i *Varaždinski gradski vrt - šetalište i vrt doktora Müllera* (2002.) objavljeni u časopisu za književnost, umjetnost i kulturu – "Kaj", jer objedinjuju dotadašnja istraživanja. Perivoj se spominje 1999. godine u tekstu I. Rožmarića *Vrtna i parkovna arhitektura Varaždina od 18. do početka 20. stoljeća*, objavljen u zborniku znanstvenog skupa "Barok u Varaždinu".

O Jagićevu šetalištu objavljen je i tekst u knjizi *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeća* (2004.) autora Bojane i Mladena Šćitaroci. Varaždinski perivoji pikazani su kao dio javne perivojne arhitekture hrvatskih gradova u europskom kontekstu od sredine 18. stoljeća do 1918. godine. Damir Krajnik obranio je 2007. godine doktorsku disertaciju pod naslovom *Urbanistička preobrazba bastionskih utvrđenja - modeli i urbanistička obilježja preobrazbe sedam gradova kontinentalne Hrvatske u kontekstu europske grado-gradnje* gdje se Jagićevo šetalište spominje kao prostor nastao preobrazbom bastionskih utvrđenja. Iste godine izlazi u časopisu 'Prostor' članak pod naslovom *Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Varaždina* autora Damira Krajnika i Mladena Obada Šćitarocija u kojemu je pokazuje tijek nastajanja perivojnog prostora na mjestu gradskih fortifikacija.

POSTOJEĆE STANJE ŠETALIŠTA

Za utvrđivanje postojećega stanja Jagićeva šetališta korišteni su raspoloživi kartografski prikazi. Obilazak perivoja i fotografiranje postojećega stanja obavljeno je u dva navrata - 13. svibnja i 20. kolovoza 2009. godine. Digitalni ortofoto prikaz i Hrvatska osnovna karta (HOK) dobiveni su u Područnom uredu za katastar u Varaždinu, a Generalni urbanistički plan dostupan je na internetu.

Određivanjem položaja i oblika površina pod nasadima u perivoju na Hrvatskoj osnovnoj karti, te određivanjem grupacija nasada, građevina u i uokolo perivoja na ortofoto prikazu, izrađena je i skica postojećeg stanja staza i sadržaja koji se danas nalaze u njemu. (sl.9). Kao važeći prostorni dokument za područje cijelog grada Varaždina 2006. godine izrađen je Generalni urbanistički plan (GUP) grada Varaždina u Urbanističkom zavodu grada Zagreba. Prema tom planu prostor Jagićeva šetališta tretira se kao parkovno uređena površina (Z1). Urbanistički plan uređenja središta Varaždina iz 2006. godine predlaže da prostor šetališta postane zaštićeni dio prirode prema Zakonu o zaštiti prirode (NN 162/2003). Također se predlaže uređenje prostorno nedorečene pozadine parcela (s južne i istočne strane) kojima je glavni pristup s Trga Slobode kao atraktivnog prostora, a koja mora biti u funkciji sadržaja perivoja. Parkirališta oko palače Zakmardi neprimjerena su značaju i reprezentativnosti ove povijesne građevine pa je potrebno proširenje perivojnih nasada na prostor parkirališta. Isto tako planirana je izgradnja novoga ugostiteljskog sadržaja, koji se treba uklopiti u perivojne nasade.

Slika 2. Glavni ulaz u šetalište
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 3. Pogled prema stazama i cvjetnjaku
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 4. Pogled prema restoranu "Park", sjeverna strana šetališta
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 5. Spomenik dr. Mülleru u središnjem dijelu šetališta
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 6. Meteorološki stup
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 7. Pogled prema Hrvatskom narodnom kazalištu Varaždin
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 8. Pogled prema zgradi pošte, dio uređen prema zamisli A. Siebera
(snimila: Uršula Juvan, 2009.)

Slika 9. Postojeće građevine i ostali sadržaji vezani uz Jagićevo šetalište
(crtež izradila: Uršula Juvan, 2009.)

IZVORI ZA ISTRAŽIVANJE ŠETALIŠTA

Za istraživanje perivoja korištene su katastarske, geodetske i druge karte, stari crteži i nacrti te stare razglednice koje pomažu u stvaranju slike o nastanku i razvoju perivoja. Također je korištena razna literatura te dnevni i periodični tisak. Podaci su prikupljeni u Gradskom muzeju grada Varaždina, Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Varaždinu te iz literature, a mogu se naći i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu te Državnom arhivu u Varaždinu.

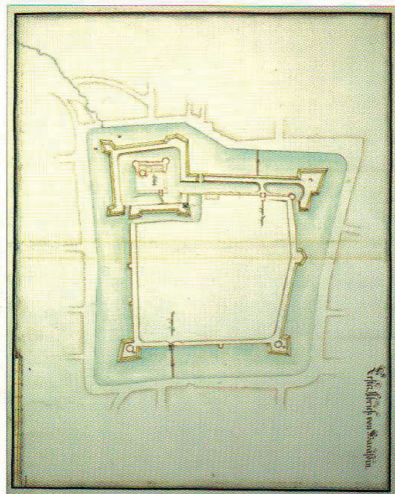
KATASTARSKE, GEODETSKE I DRUGE KARTE

Na planovima Varaždina prije 1860. godine, jasno se vidi prostor gradskih utvrđenja i bedema. Promjene koje se mogu pratiti od 1660. do 1807. godine ne odnose se na prostor utvrđenja nego na izgradnju unutar i izvan gradskih zidina.

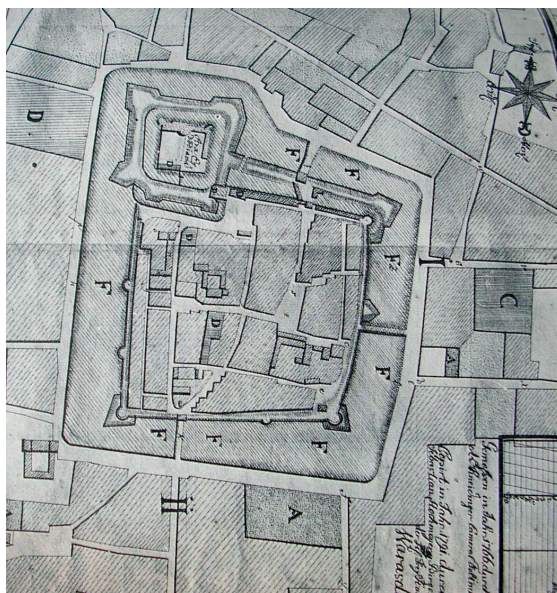
Prvi kartografski prikaz perivoja potječe iz 1860. godine na planu grada autora A. Kiesswettera. (sl. 13.) Ucrtan je položaj perivojnih površina, staza i drveća te cvjetnih nasada. Jasno je vidljiva i prvotna kompozicija samog perivoja.

Izgled Jagićeva šetališta kroz povijest može se pratiti i na starim razglednicama.

U knjizi "Varaždinske razglednice" iz 1997. godine objavljena je zbirka razglednica Z. Borića, koja dobro ilustrira promjene u perivoju. Motivi prikazani na razglednicama djelomično se ponavljaju. Razglednice su dostupne i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

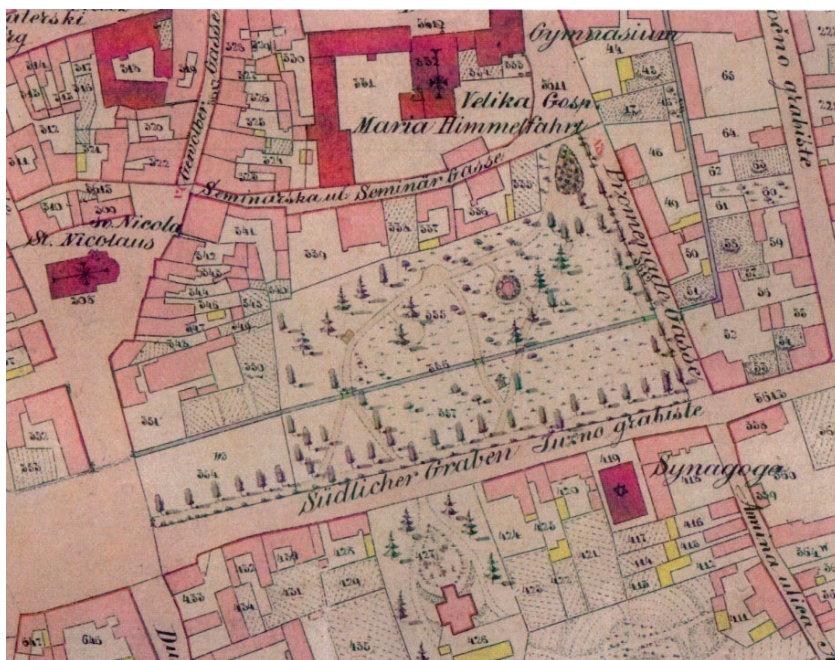
Slika 10. Plan Varaždina iz 1660., autor M. Stier
(izvor: Gradski muzej Varaždin, katalog izložbe
"Planovi i vedute Varaždina od 14. do 19. stoljeća", 1984.)

Slika 11. Plan grada iz 1776., autor A. Kneidinger
(izvor: Lentić-Kugly, 1977.)

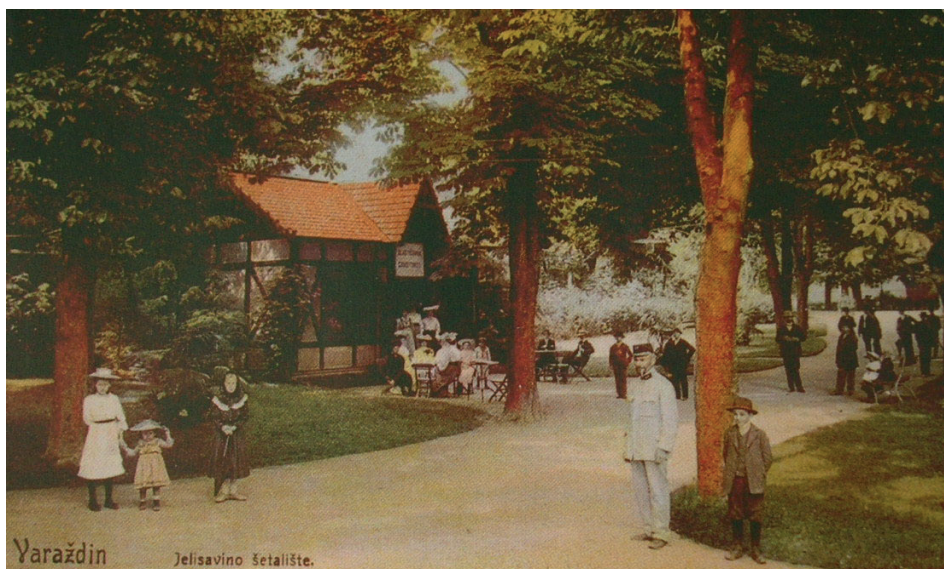
Slika 12. Plan grada iz 1807., autor I. Beyschlag
(izvor: Konzervatorski odjel Ministarstva kulture u Varaždinu)

Slika 13. Plan grada iz 1860. (uvećani dio) – autor A. Kiesswetter
(izvor: Konzervatorski odjel Ministarstva kulture)

Slika 14. Razglednica iz 1908. godine, pogled prema trgu ispred kazališta
(izvor: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

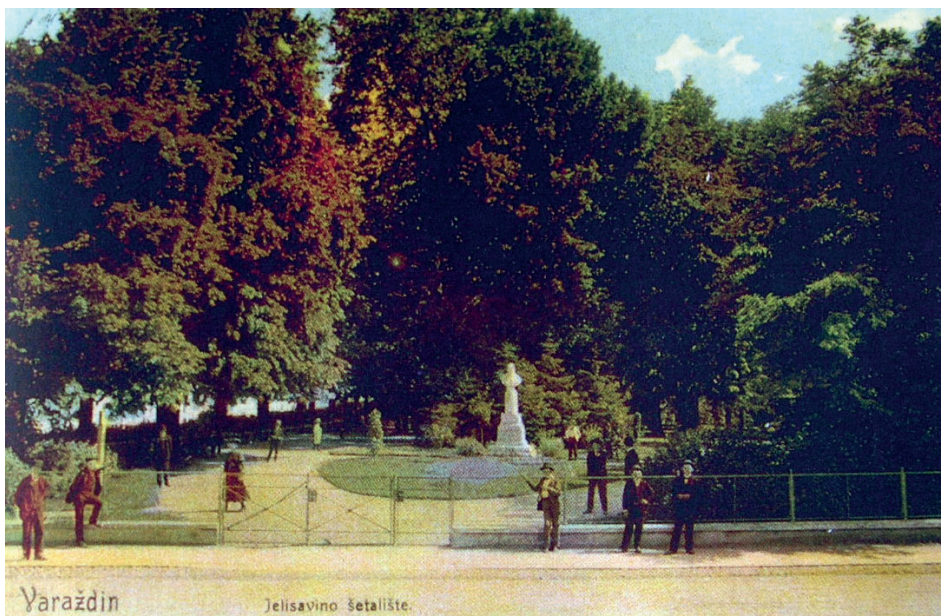
Slika 15. Razglednica iz 1910. godine, pogled na građevine u šetalištu
(izvor: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

Slika 16. Razglednica iz 1912. godine, pogled prema nasadima
(izvor: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

Slika 17. Razglednica iz 1916. godine, pogled na glazbeni paviljon
(izvor: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

Slika 18. Razglednica iz 1917. godine, pogled na ulaz u šetalište
(izvor: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

ŠETALIŠTE VATROSLAVA JAGIĆA – NASTANAK I OBILJEŽJA

Preobrazbom gradskih utvrđenja i zatrpavanjem grabišta nastaju slobodni prostori koji se oblikuju kao trgovi i perivoji. Gradski perivoj nastaje na području južnoga grabišta tridesetih godina 19. stoljeća.

Iako se još 1792. godine na planovima Varaždina može vidjeti jedinstveno grabište, početkom rušenja gradskih zidina možemo smatrati još 1773. godinu, kada se probijaju novi izlazi iz gradskih utvrđenja (tzv. 'Opatička' i 'Dijačka' vrata). U godinama koje slijede javlja se snažna potreba za proširenjem životnih prostora izvan gradske jezgre te krajem 1806. godine Gradsko poglavarstvo donosi odluku o sustavnom rušenju zidina, s ciljem spajanja staroga srednjovjekovnoga grada s novim dijelovima, što je značilo ujedno i niveliranje i planiranje grabišta, kanaliziranje vode i urbanizaciju tog prostora, te uređenje perivoja i trgova na mjestu grabišta. Plan o početku i načinu urušavanja zidina izrađuju Ignacije Beyschlag i inženjer Josip Erdödy, sa zidarima Urbanom Greinerom i Grgurom Lopichem. Sve promjene koje su se dogodile Beyschlag unosi u kartu koju izrađuje za tu potrebu 1807. godine (sl. 12).² Rušenjem zidina stara gradska jezgra ostaje bez svog zaklona prema novim dijelovima grada te se javlja potreba za urbanizacijom i parcelacijom novonastalih prostora. Ubrzo dolazi do izgradnje obrtničkih i građanskih stambenih kuća na prostoru bivših grabišta (sjeverno Nazorova ulica, zapadno Vrazova ulica, južno Cesarčeva ulica i istočno Preradovićeva ulica). U prostoru južnoga grabišta, nama najzanimljivijega jer na tom prostoru nastaje gradsko šetalište, započinje urbana izgradnja još krajem 18. stoljeća, ali rušenje i preobrazba južnoga dijela varaždinskih utvrđenja započinje tek oko 1815. godine (i traje do polovice 19. stoljeća). U to doba sa zapadne strane južnoga dijela utvrđenja nalazi se sklop kapucinskog samostana s velikim vrtom na jugozapadnom dijelu, te reprezentativna palača Erdödy. Na prostoru jugozapadnoga bastiona i opkopa oko njega oblikovan je Kapucinski trg. Prostor između Šetališne ulice na istoku i južnih gradskih vrata na zapadu oblikuje se kao gradsko šetalište 1830-ih godina. U drugoj polovici 19. stoljeća jugoistočni ugao Kapucinskoga trga oblikovan je izgradnjom zgrade pošte. Na jugozapadnom dijelu Šetališta izgrađena je 1870. godine zgrada novoga varaždinskog kazališta prema projektu arhitekata Helmera i Fellnera. Tijekom druge polovice 19. i u 20. stoljeću u Cesarčevoj ulici javlja se neprekinuta izgradnja uličnih pročelja s prekidom kod vile dr. Müllera. Južni dio Kapucinskoga trga je u 20. stoljeću oblikovan kao perivoj, a na sjevernom dijelu postojeću izgradnju zamjenjuje robna kuća.

² Ivy LENTIĆ-KUGLY (1977.), *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, str. 65.

NASTANAK ŠETALIŠTA

U srednjevjekovnom Varaždinu nije se pretjerano marilo za uređenje perivojnih površina. Tek prestankom turske opasnosti počelo se razmišljati o njihovu uređenju. U Varaždinu u 18. stoljeću prevladavaju privatni vrtovi te se unutar gradskih zidina mogu vidjeti vrtovi u sklopu franjevačkoga, isusovačkoga i uršulinskoga samostana. U okolici Varaždina javljaju se vrtovi po uzoru na pejzažne engleske perivoje (dvorci Maruševac i Opeka).

Nakon rušenja zidina, 1818. godine, gradski magistrat zaključio je da se slobodni prostori dobiveni zatrpavanjem grabišta trebaju ostaviti čistima da bi se oblikovali trgovi i perivoji. Važno je spomenuti da u to doba u Beču na srušenim utverdama nastaje prvi javni perivoj, Volksgarten, što svjedoči o značenju varaždinskog primjera.³

Gradski perivoj nastaje na području južnoga grabišta tridesetih godina 19. stoljeća. Gradski fizik i liječnik, dr. Bernhard Wilhelm von Müller⁴ na tom području uređuje prvi veliki javni perivoj u gradu. Njegov motiv za uređenje toga prostora jest blizina njegove vile čija je gradnja je započela 1825. godine. Iz nje se pružao pogled prema tom neuređenom prostoru, koji je ujedno predstavljao epidemiološku opasnost, te se on prihvatio saniranja tog prostora perivojnim uređenjem. Dr. Müller traži od grada dozvolu za uređenje prostora, koja je izdana 2. kolovoza 1838. godine. Hortikulturno uređenje vodio je vrtlar Leopold Klingspögl iz Nagykanizse, koji dolazi na poziv dr. Müllera. Prvotni naziv perivoja, od 1900. godine, glasilo je Jelisavino šetalište, po carici i kraljici Elizabeti (ženi Franje Josipa I.). U to doba u perivoju se nalazila njezina statua, rad kipara Ivana Rendića. Godine 1938. perivoj dobiva naziv "Šetalište Vatroslava Jagića", prema svjetski priznatom jezikoslovcu Vatroslavu Jagiću.⁵

PERIVOJNA KOMPOZICIJA

Kao što je već navedeno, idejni začetnik šetališta bio je dr. Müller, dok je oblikovatelj bio Leopold Klingspögl. Šetalište Vatroslava Jagića treba promatrati zajedno s perivojem vile dr. Müllera, jer su oni oblikovno i povijesno povezani. Oba perivoja oblikovana su u istom krajobraznom slogu, svojevrsnom opona-

³ Ivana JURČIĆ (2002.), *Varaždinski gradski vrt - šetalište i vrt doktora Müllera*, »Kaj«, god. 35. br. 3, str. 79-100.

⁴ Bernhard Wilhelm von Müller (1785. - 1863.) – u Varaždin dolazi 1820. godine, a više od 40 godina bio je gradski fizik i liječnik, izuzetno je društveno aktivan te osim gradskoga Šetališta pokreće brojne druge promjene u uređenju grada.

⁵ Vatroslav Jagić (1838. -1923.) – jedan je od osnivača slavističke znanosti, predavao je kao profesor na brojnim sveučilištima u regiji, a za brojne zasluge i znanstvena dostignuća dobiva plemićku titulu. (izvor: Turistička zajednica grada Varaždina).

šanju prirode. Takav način oblikovanja bio je tada financijski održiv jer smanjuje troškove održavanja. Nakon zatrpavanja grabišta tlo na području današnjega perivoja nije bilo izjednačeno s okolnim ulicama nego nešto niže, s nepravilnim razinama, što je iskorišteno u oblikovanju samoga perivoja. Netočna su tumačenja da je denivelacija posljedica nedostatka financija i da nije bilo zemlje za nasipavanje tog prostora, čemu svjedoči i Klingspöglovo uređenje perivoja Ribnjak u Zagrebu kod kojeg također možemo vidjeti denivelacije u odnosu na ulicu. Izbor biljaka (platane, jablani, voćke, puno crnogoričnoga drveća) bio je u skladu s obilježjima terena kojeg je ponajprije trebalo sanirati od vlage. Voda se kao element ne pojavljuje u perivoju jer se građanima vjerojatno već zamjerila zbog problema sanacije tog vlažnog zemljišta (smrad, komarci). Prepoznatljivi izgled šetalištu daju drvoredi lipa i divljega kestena koji ga ograđuju od okolnih ulica. Perivoj je prvotno bio ograđen jer građani u početku nisu znali cijeniti novonastali perivoj pa su oštećivali biljke (isprva je ograđen ogradom od pletenih šiba, kasnije i željeznom ogradom na betonskom postolju).

Današnji se izgled perivoja bitno razlikuje od prvotnog oblika. Početkom 20. stoljeća perivoj dobiva historicistička obilježja, prvenstveno zahvaljujući cvjetnim rondelima. Uklanjanjem ograde šetalište se otvara prema okolnim gradskim površinama. Na usporednom prikazu perivoja 1860., 1936. godine i danas (sl.19.) može se pratiti povećanje obuhvata perivoja, odnosno njegovo širenje na prostor iza katedrale i sjeverno od zgrade kazališta. Također je vidljivo povećanje broja staza te promjene u položaju glavnih šetnica koje su zadržane uz manja odstupanja, ali se postupno gubi njihova jasnoća i vizure.

DALJNI RAZVOJ PERIVOJA

Od 1851. godine brigu o šetalištu vodi Gradska uprava. Godine 1854. apotekar Teodor Fodor, zastupnik Gradske uprave, pridružuje se Mülleru te zajedno dobivaju dozvolu za nasipavanje putova i gradnju glazbenog paviljona, koju su financirali organiziranjem plesova i prikupljanjem dobrotvornih priloga. Gradski perivoj polako postaje glavno okupljalište građanstva, a program događanja u perivoju redovito izlazi u gradskim novinama.

Od 1858. godine brigu o perivoju vodi vrtlar Juraj Nestl. Njegova prva promjena u perivoju je zamjena jablana, koji se počinju sušiti, lipama i kestenima. Godine 1873. donešena je odluka o izvedbi novog nacrt za šetalište i sadnju novih biljaka. Nacrt uređenja perivoja izradio je Juraj Nestl. Uredio je staze, kamenjar, nasade, cvjetne gredice, drveće s pločicama s nazivima biljaka, postavio perivojnu opremu, javni nužnik, staklenik. Tome svjedoče fotografije s početka 20. stoljeća jer nacrt nažalost nije sačuvan.

- POSTOJEĆE ZELENILO
- PROŠIRENJE PARKA
- GLAVNE ŠETNICE

1860.

1936.

2009.

Slika 19. Usporedba kompozicije perivoja 1860., 1936. i 2009. godine
(crtež izradila : Uršula Juvan, 2009.)

Nakon smrti dr. Müllera, 1874. novi vlasnik njegove vile postaje Koloman Bedeković.⁶ On gradi novu vilu na mjestu stare, a brigu o uređenju perivoja oko vile vodi također Juraj Nestl. Nakon Nestlove smrti Gradska uprava raspisuje natječaj za vrtlara. Izabran je Bedekovićev novi vrtlar Josip Zeppel, čime po treći puta zaredom brigu o perivoju vile i šetalištu vodi ista osoba. Zeppela na mjestu gradskog vrtlara 1894. zamjenjuje Franjo Rysi, a na ponovnom natječaju 1897. godine između 13 vrtlara izabran je Nestlov sin Stjepan. On je zatekao zapušten perivoj te u početku provodi samo sječe, čišćenja i prorjeđivanja. Najveća promjena je sječa crnogorice. Ozbiljnije uređenje perivoja počinje 1900. godine. Cijeli prostor je oblikovan pomodno u duhu historicizma sa cvjetnim rondelama i palmama.

Drvodred lipa u čast vjenčanja kralja Aleksandra I. posađen je 1922. godine. Nakon Drugoga svjetskog rata perivoj je povećao svoju površinu rušenjem okolnih obrtničkih zgrada u Habledićevoj ulici te otkupom Milkovićeve vrta 1955. uz kazališnu zgradu. Taj novi prostor uređen je prema zamisli vrtlara Antuna Siebera u obliku terasica poduprtih suhozidima.

Slika 20. Usporedba trga ispred kazališta 2009. i 1910. godine
(izvor: fotografija: Uršula Juvan, 2009., razglednica: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

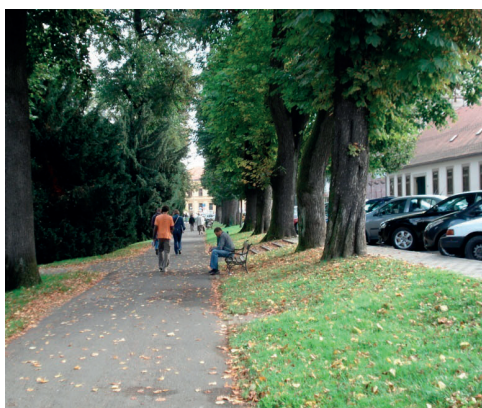
⁶ Koloman Bedeković (1818.-1889.), hrvatski političar iz Unionističke stranke te hrvatski ban od 1871. do 1872.

Slika 21. Usporedba glavnog ulaza u šetalište 2009. i 1905. godine
(izvor: fotografija: Uršula Juvan, 2009., razglednica: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

Slika 22. Usporedba vizure prema katedrali 2009. i 1908. godine
(izvor: fotografija: Uršula Juvan, 2009., razglednica: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

Slika 23. Usporedba staze uz Cesarčevu ulicu 2009. i 1910. godine
(izvor: fotografija: Uršula Juvan, 2009., razglednica: *Varaždinske razglednice*, 1997.)

BILJNE VRSTE

Izbor biljaka bio je u skladu s obilježjem terena kojeg je prvenstveno trebalo sanirati od vlage. Prva ozbiljnija promjena bilja u perivoju je zamjena jablana 1858. godine, koju provodi Juraj Nestl. Jablane koji se počinju sušiti zamjenjuje lipama i kestenima. Stjepan Nestl 1897. godine nalazi zapušten perivoj te provodi prorjeđivanje perivoja i sječu crnogorice. 1900. godine prvi puta se pojavljuju cvjetne ronele i palme. 1922. godine posađen je drvored lipa.

Na popisu bilja iz 1874. godine (u doba kada Bedeković postaje vlasnik Müllerove vile) važno je uočiti mamutovac koji se u Europi prvi put javlja 1854. u Engleskoj, a u Varaždinu već 1874. godine.

Danas u perivoju ima oko 130 komada bjelogoričnog drveća, 140 komada crnogoričnog drveća i 150 komada ukrasnoga grmlja.⁷ Od autohtonog drveća nalazimo bjelogoricu poput gorskoga javora, divljeg kestena, klena, breza i graba, a od crnogorice domaću smreku, crni i bijeli bor i tisu. Od uresnoga drveća valja spomenuti crvenolistnu bukvu, platane, ginko, tulipanovac, katalpu i grimizni hrast, a od egzota patisu, čemprese, dulgaziju, ukrasnu smreku i jednu mladu sekvoju. Od toga se posebno ističu tisa (*Taxus baccata*), crvenolistna bukva (*Fagus sylvatica artopurpurea*), ginko (*Ginkgo biloba*) te rana lipa (*Tilia platyphyllos*).

PERIVOJNE GRAĐEVINE I OPREMA

U staroj kuli (ostatak zidina) 1852. godine Franjo Alijan otvara slastičarnu koja tamo postoji do 1869. Drveni glazbeni paviljon je dugo vremena bio središte gradskih zbivanja. Podignut je 1854. godine, a srušen 1952. godine. Zdenac u obliku školjke postavljen je 1861. radi zalijevanja nasada. Vidljiv je na razglednici iz 1916. godine. Od 1900. godine u perivoju se nalazila statua kraljice Elizabete po kojoj je perivoj tada nosio ime, rad kipara Ivana Rendića. Spomenik Elizabeti uklonjen je 1918. godine, a danas se nalazi u dvorištu palače Varaždinske županije. Iza kazališta 50-ih godina 20. stoljeća uređena je betonska fontana prema projektu Zvonimira Fröhlicha, koja je srušena 1990.

Meteorološki stup postavljen je 1909. godine. Od spomenika u perivoju nalazimo spomenik, skulptorski obrađenu kamenu gromadu, rad Mile Vud, podignut 1927. u čast na začetnika i pokretača oblikovanja perivoja, dr. Müllera (sl. 5). Spomenik Vatroslavu Jagiću po kojem perivoj danas nosi ime rad je Janeza Weissa, a podignut je 1938. godine (sl. 2).

Na zapadnom rubu perivoja 1873. godine podignuto je gradsko kazalište prema projektu bečkih arhitekata Fellnera i Helmera. Kazalište je sagradio zagrebački graditelj Josip Jambrešćak. Kazalište je svečano otvoreno 25. rujna iste

⁷ Prema podacima Turističke zajednice grada Varaždina.

godine i predano na uporabu građanima. Nova fontana postavljena je prije nekoliko godina. Sa sjeverne strane šetališta, uz Habdelićevu ulicu, nalazi se palača Zakmardy. Nekdašnje "Zakmardyjevo sjemenište" sagrađeno je 1669. godine za smještaj sirotinje i đaka isusovačke gimnazije. Sjeverno od šetališta nalazi se katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije. Gradnja crkve trajala je od 1642. do 1646. godine. Crkva je više puta bila obnavljana. Nekad je služila Isusovačkom i Pavlinskom redu, a 1997. godine osnivanjem Varaždinske biskupije postaje katedrala.

Kao što je već spomenuto vila dr. Müllera stoljećima je bila vezana uz šetalište. Dao ju je sagrađiti 1827. godine dr. Müller, a današnje ime nosi po Kolomanu Bedekoviću koji postaje vlasnik 1874. godine. On je zaslužan za njeno temeljito preuređenje. Spomenik u perivoju ispred vile posvećen je palom borcu, rad akademskog slikara Radovana Trstenjaka. Zadnji put je 1934. godine na zgradi promijenjena fasada, a od onda se na njenom uređenju nije ništa radilo sve do 2009. godine kada je ponovno obnovljena fasada te uređen prilaz sa sjeverne strane, pod stručnim nadzorom konzervatora, s obzirom da je vila zaštićeni spomenik kulture Republike Hrvatske.

Od ostalih sadržaja u perivoju nalazi se restoran "Park", trafostanica i javni nužnik. Šezdesetih godina 20. stoljeća na sjeveroistočnom rubu perivoja, pokraj restorana "Park", izgrađeno je javno protuatomsko sklonište s dva ulaza i ograđena željeznom ogradom.

OBNOVA JAGIĆEVA ŠETALIŠTA

Jedini projekt obnove šetališta je onaj iz 1994. godine pejzažnog arhitekta Dragutina Kiša, dipl.ing.šum. Naručitelj projekta je bila tvrtka Parkovi d.d. Nacrt je pronađen u Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture u Varaždinu. Osnovne promjene prema projektu obnove iz 1994. odnose se na vraćanje skulptura i glazbenog paviljona, preoblikovanje fontane, prenamjenu parkirališta uz Zakmardyevu palaču u parternu kompoziciju, te proširenje terase restorana 'Park' na postojeću ljetnu pozornicu. Što se tiče samog bilja predlaže se dopuna postojećeg stanja parternom kompozicijom, kao i uklanjanje suhog i polusuhog drveća te dopunska sadnja. Projekt nije izveden, a obnova šetališta koja je provedena odnosi se uglavnom na revitalizaciju biljnih nasada i rješavanje problema prerasloga bilja. Osnovna promjena glede biljaka odnosila se na zamjenu staroga drvoreda kestena uz ulicu A. Stepinca drvoredom lipa.

ODRŽAVANJE ŠETALIŠTA

Od 1851. godine o šetalištu brine gradska uprava. Dokaz o brizi i njezi perivoja jest i postojanje čuvara, već od 1875. godine. Danas o gradskom perivoju brine tvrtka 'Parkovi d.d.', koja vodi brigu i o poznatom varaždinskom groblju i svim perivojnim površinama i nasadima u gradu. Perivoj je dobro održavan, jednom mjesečno se kosi trava i uređuje grmlje (po potrebi i više), a svaka dva mjeseca uređuju se cvjetnjaci. Kod bilo kakvih promjena na drveću (slomljene grane i slično) odmah se poduzimaju potrebni zahvati. Dva puta godišnje provodi se sadnja novih cvjetnjaka (proljeće i ljeto, a najesen sadnja tulipana). Također se redovito održavaju staze.

ZAKLJUČAK

Proučavanjem nastanka, obilježja i povijesnog razvoja Jagićeva šetališta u Varaždinu do naših dana, na temelju literature kao i vlastitih opažanja, mogu se uočiti sljedeće činjenice:

Rušenje srednjovjekovnih utvrđenja u Varaždinu slijedi istodobne europske tendencije u prenamjeni takvih prostora - s jedne strane radi širenja gradova i stvaranja novih javnih i stambenih prostora, a s druge strane kao sanacija prostora koji su često kao opkopi bili močvarni i time mogući izvori zaraza. Nameće se prirodna potreba da se oni preoblikuju u perivoje i površine pod nasadima za odmor i razonodu. Ne čudi stoga da je pobuda za nastanak gradskog perivoja potekla od liječnika, gradskoga fizika dr. Müllera. Varaždin, a time i kontinentalna Hrvatska, nimalo ne zaostaju u tom pogledu za ostalim razvijenim europskim zemljama. Treba naglasiti da i neki drugi dijelovi nekadašnjih gradskih grabišta u Varaždinu također ostaju sve do danas pejzažne površine kao primjerice u sjeveroistočnom dijelu perivoj između Trga bana Jelačića i Gradske tržnice, u jugozapadnom dijelu perivoj uz Kapucinski trg, dok je Stari grad Varaždin sa svojim opkopima na sjeverozapadnom kraju gradske jezgre ostao sve do danas jedinstvena spomeničko-perivojna cjelina.

S obzirom na povijesnu i perivojnu vrijednost Jagićeva šetališta u Varaždinu treba nastojati očuvati taj prostor, dopustivši određeni stupanj osuvremenjavanja, kao što su na primjer ekološka rasvjeta, djelomična zamjena biljnih vrsta, opreme i sl.

Zadnjih nekoliko godina dosta se toga poboljšalo u uređenju šetališta. Riješen je problem prerasloga bilja, pogotovo na kaskadama kod kazališta. Uređen je prostor oko vile Bedeković i obnovljena je fasada same vile. Oblikovan je trg ispred kazališta s okruglom fontanom, te je kazalište dobilo novo osvjetljenje. Također je skinuta nadstrešnica ljetne pozornice i uređena je trafostanica. Na glav-

nom ulazu u perivoj i na ulazu kod kazališta u rujnu 2009. godine postavljene su obavijestne ploče s nacrtom i podacima o perivoju na inicijativu Turističke zajednice grada Varaždina.

U budućnosti bi svakako valjalo razmisliti o prenamjeni Habelićeve ulice u pješačku zonu (ona je danas slijepa ulica). Tim zahvatom došlo bi do bolje integracije središnjega dijela perivoja s dijelom koji se nalazi na prostoru iza katedrale u jedinstvenu cjelinu.

LITERATURA

1. Bojana BOJANIĆ OBAD ŠĆITAROCI, Mladen OBAD ŠĆITAROCI (2004.), *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću*, Šćitaroci, Sveučilište u Zagrebu - Arhitektonski fakultet, Zagreb.
2. Rudolf HORVAT (1993.), *Povijest grada Varaždina*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad; Grad Varaždin, Varaždin.
3. Ivana JURČIĆ (2002.), *Varaždinski gradski vrt - šetalište i vrt doktora Müllera*, »Kaj«, god. 35. br. 3, str. 79-100.
4. Ivana JURČIĆ (1995.), *Varaždinski vrtlari iz obitelji Nestl*, »Kaj«, god. 28. br. 1-2, str. 93-105.
5. Damir KRAJNIK, Mladen OBAD ŠĆITAROCI (2007.), *Preobrazba bastionskih utvrđenja grada Varaždina*, *Prostor* 2(34), str. 180-193.
6. Damir KRAJNIK (2007.), *Urbanistička preobrazba bastionskih utvrđenja - Modeli i urbanistička obilježja preobrazbe sedam gradova kontinentalne Hrvatske u kontekstu europske grado-gradnje*, disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb.
7. Ivy LENTIĆ-KUGLY (1973.), *Varaždin nakon požara*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, Zagreb.
8. Ivy LENTIĆ-KUGLY (1977.), *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.
9. Jasna TOMIČIĆ (1985.), *Varaždinski parkovi u prošlosti*, »Hortikultura«, god. 52, br. 1-2, str. 9-11.
10. *Varaždinske razglednice* (1997.), Vall 042 d.o.o.

ARHIVSKI IZVORI

1. Gradski muzej Varaždin, Varaždin
2. Gradska knjižnica 'Metel Ožegović', Varaždin
3. Konzervatorski odjel Ministarstva kulture, Varaždin
4. Knjižnica Katedre za urbanizam, Arhitektonski fakultet, Zagreb
5. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

1. Državna geodetska uprava, Područni ured za katastar Varaždin
2. 'Parkovi d.d.', Varaždin
3. Turistička zajednica grada Varaždina, Varaždin

SAŽETAK

ŠETALIŠTE VATROSLAVA JAGIĆA U VARAŽDINU

Ovim radom provedena je analiza Jagićeva šetališta s povijesnog, arhitektonskog i pejzažnoga gledišta, od njegova nastanka do danas. Rad objedinjuje dosadašnja znanja i istraživanja te utvrđuje njegovo današnje stanje. Polovicom 15. stoljeća grad Varaždin dobiva prva utvrđenja. U 16. stoljeću grade se polukružne kule povezane zidinama ispred kojih je opkop s vodom i zemljani bedemi s bastionima na uglovima. U prvoj polovici 19. stoljeća, kada su se istovjetni procesi odvijali i u drugim europskim gradovima, dolazi do rušenja i preobrazbe spomenutih utvrđenja, na prostoru kojih nastaje i gradski perivoj. Danas je on ne samo glavni gradski perivoj i oaza mira za građane, nego i pejzažni pojas koji odvaja staru gradsku jezgru i pješačku zonu od ostatka grada.

Rad je nastao u sklopu kolegija "Zaštita i obnova povijesnih perivoja" na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pod mentorstvom prof. dr. sc. Mladena Šćitarocija te u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta "Urbanističko i pejzažno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture" na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Ključne riječi: perivoj; šetalište; pejzažno oblikovanje; fortifikacije; Varaždin.

SUMMARY

VATROSLAV JAGIĆ PROMENADE IN VARAŽDIN

This article performs an analysis of Vatroslav Jagić promenade from the historical, architectural and landscape point of view, from its inception to the present. The article comprises current knowledge and research, and determines its current state. In mid-15th Century the city of Varaždin receives its first fortifications. In the 16th century the fortifications became semi-circular towers connected by walls, surrounded by a moat with water and earthen ramparts with bastions at the corners. In the first half of the 19th century, when identical processes took place in other European cities, they were demolished and transformed into public spaces, including the city park. Today it is not only the main city park and an oasis of peace for the citizens, but also the green belt that separates the old town and pedestrian zone from the rest of the city.

The paper was written as part of the course "Conservation and restoration of historic gardens" at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb, under the mentorship of Prof. Mladen Šćitaroci and within the research project "Urban and Landscape Croatian Heritage as part of European culture" at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb (principal investigator Professor Mladen Šćitaroci).

Key Words: park; promenade; landscape design; fortifications; Varaždin.